

“İstanbul’la Rumeli Arasında Bir İrfan Köprüsü” Sâmiha Ayverdi

Mehmet SAMSAKÇI*

Öyle ki Boğaziçi ile Tuna'nın yekvücut olan sularının esrarı çok kimseye kapalıdır. Böylece de bir araya gelerek el ele aktıklarını el âlem görüp bilmese dahi bilenin basar-ı basiretini nasıl görmezlikten geliriz?

Sâmiha Ayverdi

Öz: 20. yüzyıl Türk kültür, irfan, tefekkür ve edebiyat tarihinin en önemli ve velût şahsiyetlerinden olan Sâmiha Ayverdi, roman, tarih, mensur şiir, hatıra, mektup, biyografi gibi nesrin hemen hemen her türünde eser vermiştir. Tarih, kültür, medeniyet ve bütün bunların bir aksi gibi düşünülebilecek olan edebiyata daima “cüz / küll”, “madde / mânâ”, “şekil / öz” gibi, birbirinden ayrı görünen ama ayrı düşünülmemesi gereken unsurlar perspektifinden yaklaşan Ayverdi’nin tasavvufi eserlerinin yanında “coğrafyaya ve mekâna” ayrı bir dikkati söz konusudur. Zira Sâmiha Ayverdi, insanoğlunun üzerinde yaşadığı toprağın şekillendirici gücünün farkındadır ve şehirlerde, kasabalarda, insanoğlunun ortaya koyduğu mimarî eserlerin de insanın yapıcı ve belirleyici kudretlerinin ürünü olduğunu düşünür. Bu anlamda birbirinin devamı niteliğinde olan İstanbul’la Rumeli’nin de Müslüman-Türk’ün zevkinin, estetiğinin ve inşa kabiliyetinin sonucu olduğunu çeşitli eserlerinde vurgular. Bu çalışmada Ayverdi’nin birbirinden çok da ayırmadığı İstanbul ve Rumeli’ye olan dikkat ve hassasiyeti üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Sâmiha Ayverdi, İstanbul, Rumeli, Medeniyet.*

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
İstanbul/TÜRKİYE. samsakci@gmail.com

“A Bridge of Wisdom between Rumeli and Istanbul”

Samîha Ayverdi

Abstract: Sâmîha Ayverdi, who is one of the most important and productive personalities of the 20th century Turkish culture, lore, contemplation and literature history, has given work in virtually every genre such as history, independent poetry, memorabilia, letters, biographies. Ayverdi - besides her mystical works - has given a special attention to “geography and space”. It was because Sâmîha Ayverdi being aware of the shaping power of the human being on the earth. She thought that the city, the towns, and the architecture built by the living human beings are the products of the constructive and decisive power of man. In this sense, she states that Istanbul and Rumeli, which are the continuation of each other, are the result of the pleasure, aesthetics and building ability of the Muslim-Turks. This study focuses on the attention and sensitivity of Ayverdi for İstanbul and Rumeli, which she does not much differentiate from one another.

Keywords: *Sâmîha Ayverdi, İstanbul, Rumeli, Civilization.*

Giriş

Ömrü boyunca güzelliğini ve derinliğini anlatacağı İstanbul’da, 1905 yılında dünyaya gelen Sâmîha Ayverdi, çok küçük yaşlarında Balkan Savaşları’nın sebebiyet verdiği acılara, göçlere, sefâletlere şahit olmuş, 1914-1918 arasındaki seferberlik yıllarını idrak etmiş, Yahya Kemal’in sadece Türklük değil “insanoğlu” için bir utanç vesikası olarak kabul ettiği Mütareke acılarını yaşamış, fitraten sahip olduğu hassasiyet oranında da bu acıları derinden hissetmiş bir mütefekkir-yazardır. Bütün tarihî yükü, hafızası, Müslüman-Türk kültürünü yansıma kabiliyetiyle İstanbul, Ayverdi’nin en önemli mevzularından olmuştur. Onun hemen bütün eserlerine yansıyan bu İstanbul sevgisi ve ilgisi, fetihten sonra, İstanbul’u kendi zevkine göre neredeyse yeniden inşa eden, ya da kendi estetiğini İstanbul’a giydiren Müslüman-Türk duyusu ve estetiğinin ürünü olan Rumeli’yi de içine alır. Zira Rumeli topraklarındaki Türk varlığının, Osmanlının buralara

gelmesinden asırlar öncesine dayandığını çok iyi bilen Ayverdi, özü Asya’da bulunan, Anadolu’da olgunlaşan ve şekillenen bu kültürün Rumeli’de coğrafyanın sebep olduğu küçük farklar haricinde neredeyse aynen devam ettiğini düşünmektedir¹. Bu makalede biz, Ayverdi’nin Rumeli ve İstanbul’a dair dikkatlerini tarihî, edebî, estetik ve sosyolojik perspektiflerle irdeleyeceğiz.

1. Rumeli’deki Türk Varlığının Tarihî Temelleri

Sâmiha Ayverdi, Türk Tarihinde Osmanlı Asırları isimli eserinin “Türkleşen Rumeli” bahsinde, Türklerin Balkan topraklarına ilk defa ne zaman ve nasıl ayak bastıklarını ele alır. Buna göre Rumeli’deki Türk varlığı Osmanlılardan çok daha gerilere gitmektedir. Bu coğrafyaya Asya’dan Türk olarak gelen fakat zamanla din değiştirip Slavlaşan Türk boylarını uzun uzun anlatan Ayverdi, arkadan gelen Osmanlı Türklüğü sayesinde bu Türk boylarının yeni bir ufuk elde ettiklerini şöyle vurgular:

“...İşte yine bu Osmanlı Türklüğüdür ki Rumeli’ye adım atar atmaz çeşitli devletlerin harsı ve diplomasisi tarafından temsil edilmiş bir Orta Asya bakıyesi ile karşı karşıya geldi. Bu topraklarda yerleşmiş fakat harslerini ve kavmî itiyatlarını kıskanç bir muhafazakârlıkla saklamış olan bu Türk toplulukları da hâkim millet olarak karşılıklarına çıkan ırkdaşlarına derhâl sarıldılar ve onların idarelerine girmekte tereddüt etmedikten başka, fütühat ve yerleşme davalarında soydaşlarına yardımcı oldular. (Ayverdi, 1999: 145).”

Sathî bir bakışla, Macar, Kuman, Peçenek, Avar, Fin gibi Türk boylarının din değiştirdikten ya da Hristiyanlığı benimsedikten sonra tamamen millî benliklerini yitirdikleri düşünülebilir. Esasen ileriki yüzyıllarda tarihin şahit olduğu Osmanlı-Macar muharebeleri ya da 19 ve 20. yüzyıllarda

¹ Bu düşünüşte Yahya Kemal’in “Üsküp ki Şar Dağı’nda devamıydı Bursa’nın” mısraını andıran bir taraf söz konusudur. Yahya Kemal de Bursa ve Üsküp’ün zevk ve mimarî bakımından çok benzediklerini düşünmektedir.

Bulgarların Osmanlılar karşısındaki tutumları dikkate alınırsa bu din değıştirme ve benlik kaybının bir realite olduğu kabul edilebilir. Fakat Ayverdi'nin yukarıdaki yorumu, yani Balkanlara Osmanlılardan önce gelmiş Türklerin Osmanlının bu topraklardaki zaferlerinde pay sahibi oldukları da başka bir realitedir. Ayverdi, eserinin ilerleyen sayfalarında “Osmanlıların Nüfus Siyaseti” başlıklı kısmında, Osmanlıların “*fethettikleri ülkelerin üstünden kasırga gibi geçip gelişigüzel bir istilâcı olmadıklarını* (Ayverdi, 1999: 166)” sağlam, kararlı ve tutarlı bir “nüfus ve toprak operasyonu” ile bu topraklarda yüzyıllar süren bir hâkimiyet tesis ettiklerini vurgular. Bu hâkimiyet tesisinde yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibi bir “*yerleşme davalarında soydaşlara yardımcı*” olma durumu da söz konusudur.

Yahya Kemal'in de Rumeli'deki Türk mevcudiyeti hakkındaki perspektifi hemen hemen aynıdır. “Türk İstanbul” isimli konferansında Türklerin Anadolu'yu fetih ve yurt edinmelerini etraflı bir şekilde ele alan Yahya Kemal de Rumeli'deki Türk varlığının, Osmanlı fetihlerinden daha eski zamanlara dayandığını vurgulamış hatta Osmanlının Balkanlardaki hızlı ve emin yürüyüşünün, sarsıntı zamanlarında tutunabilmesini bir milletin bir anlamda tarihiyle, o milletin mensuplarının da sanki kardeşleriyle olan buluşmasıyla izah etmiştir:

“Timur badiresi esnasında Anadolu'daki arazisini muvakkaten kaybeden Osmanlı Türklerinin Rumeli'de sıkı tutunmaları tarihin dikkate değer bir hâdisesidir. Gerçi Timur, bir karış yakınına geldiği hâlde nasıl Trabzon'u almamışsa o kadar yanına geldiği hâlde Bizans'ı da Rum sahiplerinin elinden almaya teşebbüs etmemiştir. Fakat Osmanlı Türklerinin Rumeli'deki sağlam tutunuşlarını Timur'un saldırma şevkinin azalmasında aramak kâfi değildir. Bunun çok mühim bir sebebi, Türklüğün Rumeli'de hayli eski bir zamandan beri yerleşmiş olmasıdır. Osmanlıların Rumeli'yi fethedişlerindeki

mucizevî sür'atin de bir sebebi budur. Malazgirt'te Alp Arslan tarafına geçen Peçeneklerle Kumanlar gibi, Osmanlıların Rumeli'ye geçişleri esnasında Trakya'da bulunan Türkler de kendi ırklarından bu kuvvete karşı mukavemet etmemiş, aksine, yardımda bulunmuşlardır.

Trakya ve Balkanlar'da bu tarihte yine Peçenekler, Oğuzlar, Kumanlar ve Vardar Türkleri bulunuyordu.

.....
Süleyman Paşa Rumeli'ye geçtiği ve Murâd-ı Hudâvendigâr burada ilerlediği zaman işte bu Türk kavimlerle karşılaşmışlardı. Bizim Çubukova'da mağlûp olmamıza rağmen Rumeli'de kalışımızın mühim bir sebebi budur. Çünkü bir kıt'ada askerle değil, milletle durulur. Bizim Rumeli'de duruşumuz, burada kendi milletimizin bulunmasındandır (Beyathı 2005: 24-25)."

Türk tarihini yorumlayış bakımından çok önemli olan bu iki dikkatin çarpıcı olan tarafı, Yahya Kemal ve Ayverdi'nin toprakta kalmayı, ona sahip olmayı sadece askerî kuvvete değil, insan ve millet varlığına bağlamalarıdır. Bu da göstermektedir ki göre Türkler Rumeli'yi ilk zamanlardan bu yana vatan olarak görmüşler, vatan olarak sevmiş ve imar etmişlerdir. Bu imar, sadece maddî değil, aynı zamanda manevî bir imar faaliyetidir².

2. Rumeli ve İstanbul Medeniyeti

Türk Tarihinde Osmanlı Asırları'ndaki diğer dikkat çekici bir alt başlık da Rumeli Medeniyeti'dir. Burada Ayverdi, eserinde (hatta diğer eserlerinde de) çok defa "hâkim millet", "efendi millet" olarak zikrettiği Osmanlıların Rumeli'deki başarılarını, kültür ve medenî seviye bakımından oldukça

² Zira Balkanlardaki Türk eserlerine bakıldığında yollar, hanlar, kaleler, köprüler kadar camiler, medreseler ve dergâhların da karşımıza çıkar. Bunlara da kul ile Yaratıcının arasındaki manevî yol ve köprüler olarak bakılabilir. Kaldı ki "fetih" kelimesinin siyasî ve askerî mânâsı "bir yeri elde etmek, ele geçirmek" ise de, etimolojik olarak fetih, "açmak" demektir. Bu "açma"yı gönülleri, ufukları, hakikati görmeyi engelleyen perdeleri açmak olarak almak ve algılamak da mümkündür.

geri kalmış Balkan etnisiteleri üzerindeki câzibesıyla izah eder. Zira O'na göre Osmanlılar, kendilerini askerî güçleriyle birlikte, hatta ondan da daha fazla medenî seviyeleriyle kabul ettirmişler, asırlardır kendi kişiliklerini bulamayan, başka iktidarlar altında hayat karşısında yüksek bir algılayış seviyesi ve yaşayış ritmi tutturamayan topluluklara bir hayat imkânı sunmuşlardır. Çoğu Slav olan bu topluluklar, Osmanlıların Asya ve Anadolu'dan getirdiği maddî ve manevî zenginlikleriyle bu toprağı inşa ve imar etmişlerdir.

Yılmaz Özakpınar, *Kültür ve Medeniyet Anlayışları ve Bir Medeniyet Teorisi* isimli eserinde daha önceki tanım ve teorilerin aksine kültürü millî, medeniyeti uluslararası yapı olarak ele almamış, medeniyetin aslında bir “inanç ve ahlâk nizamı” demek olduğunu, kültürün ise bu bilinç seviyesinin, hayatı yüksek seviyede yaşama kudret ve iradesinin bir tecellisi ve ürünü olduğunu vurgulamıştır (Özakpınar, 1997: 50-51). Kültür ve medeniyet konusunda başlangıçtan beri farklı düşündüğünü bildiğimiz Samiha Ayverdi, “Rumeli Medeniyeti” başlığını açarken bu anlayışını ortaya koymuş olur. Rumeli Medeniyeti, Sâmîha Ayverdi'nin, Osmanlıların Murad Hüdavendigâr hatta Orhan Bey zamanından beri Rumeli topraklarında kurdukları nizamı, kaliteyi; çeşitli ırklardan, dillerden ve tabiatlardan pek çok topluluğu idare etme potansiyelini vurgulamak için seçtiği ve kullandığı bir tabir olsa gerektir. Çünkü Ayverdi, bu potansiyelin bu coğrafyadaki başka hiçbir büyük organizasyonda, devlette olmadığını da vurgular. O zamana kadar meselâ Avusturya-Macaristan idaresi altındaki kavimlerin bu idareden gerçek mânâda etkilenmediklerini belirtir ve buna şahit olarak “dil” olgusunu misal gösterir. Buna göre Sırp, Hırvat, Çek ve Lehler üzerinde Avusturya-Macaristan'ın dil bakımından önemli bir tesirleri olmamış, özellikle Katolik Hırvatlar Latin ve Alman dillerinden kelime ve tabir almamıştır (Ayverdi, 1999: 163). Dil, bir milletin hayat karşısında aldığı vaziyeti gösteren en

somut ve net unsurlardan olduğuna göre bir topluluğun, idaresi altında yaşadığı millet ve devletin dilinden kelime ya da tabir almaması, ondan etkilenmediğini, bu beraberliğin “zarurî” bir beraberlik olduğunu gösterir. Oysa Balkanlarda 600 yüzyıl kalan Osmanlı idaresinde, bütün Balkan halkları Türkçeden yüzlerce hatta binlerce kelime almıştır. Bu kelime alış, basit bir ödünç alma hadisesi değil, hayatın her alanına, ibadetlerden yeme-içme gibi en gündelik alanlara kadar sirayet etmiş bir “kabul” ve benimseme mânâsına gelmektedir:

“Türk dilinin bilhassa Sırp ve Hırvat lisanları içinde dal budak almış nüfuzunu, siyasî ve harsî bir münasebetin zarurî ve alışlagelmiş ölçüleriyle izahı kâbil değildir. Bu kavimlerin cemiyet hayatlarının her bir safhasına, kiliselerine, mekteplerine, mutfaklarına, giyim eşyalarına, lonca ve folklor malzemelerine kabul ettirmiş, üstün bir medeniyete olan hayranlık ve bu medeniyetten intişar eden tesir ve cazibenin davetiyle izah olursa gerektir (Ayverdi, 1999: 164).”

Ayverdi'nin dikkatimizi çektiği bu medenî cazibe, yaşanan bütün savaşlara, beslenen ve körüklenen düşmanlıklara, kısmen günümüzde de devam eden antipatilere rağmen geçerliliğini korumaktadır. Balkan topraklarında 1912'den sonra devlet olarak değil belki ama millet olarak varlığını devam ettiren Türklük, 20. asır boyunca pek çok darbe almış, Balkan toplulukları kendi milliyetlerini inşa etmek için buradaki Türk mirasına ve kültürüne saldırmışlardır. Fakat hiçbir ret ve inkâr operasyonu, asırlar boyu buradaki dillere Türkçenin verdiği kelimeleri unutturamamıştır³.

Fikrî ve edebî eserlerinde, sohbetlerinde, röportajlarında, hemen her eserinde Rumeli'yi hatırlayan, anlatan Sâmîha Ayverdi için, Balkan toprakları İstanbul gibi, Türk'ün celâdetinin, kudretinin ve asâletinin en iyi aksettiği

³ Bugün dahi Sırpça başta olmak üzere Makedonca, Boşnakça ve Hırvatça gibi Slav dillerinde binlerce Türkçe kelime yaşamaktadır. Konu hakkında bazı önemli dikkat ve tespitler için bkz. Hakan Yalab, “Türkçeden Sırpçaya Geçen Kelime ve Eklerle Bu Unsurların Sırlara Türkçe Öğretimindeki Katkısı”, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, nr. XXXIX, Bahar - 2016, s. 239-259.

topraklardandır. Ayverdi arkadaşı Safiye Erol'un, vak'aları kısmen Rumeli'de, kısmen İstanbul'da geçen, ismini de Rumeli'deki bir kaleden alan romanı *Ciğerdelen*'in sonraki baskılarında başına konulan yazısında söylediği şu sözler, O'nun Rumeli algısını aksettirir:

“İkbal Hanım düpedüz bir Rumeli dilberi idi. Bir vakitler bülbül yuvası gibi vatan ağacında mesken tutmuş şakiyan şen şâtır, mesut, bahtlı Rumeli. Kâh serhatlerde kılıç oynatan, kâh otağlarda meşveret kuran, tımarlı, zeametli, beyli, paşalı, ağalı, uşaklı, çiftlikli çubuklu, güllü gülistanlı, bağlı, bostanlı, yurtlu yuvalı, gülen söyleyen, serilip serpilen, çözen dokuyan, çalışıp didinen, eğlenip keyif eden, zarif çelebi, kıvrak şakrak, yosma dilber, kahramanlar Koçyiğitler, sipahiler bayraktarlar. Hak erenler evliyâlar yurdu, eyyâm sürmüş, görmüş geçirmiş Rumeli, onun yurdu yuvası idi (Erol, 2004: 9).”

Medeniyet kavramı esasen şehir ve şehirlilikle çok bağlantılıdır. Türkçede “medeniyet” kavramının Arapça “şehir” anlamına gelen “medine”den ya da “uygar” kelimesinin yerleşik hayata geçerek, gelişmiş yerleşim birimleri tesis eden Uygurlara bağlı olarak türetilmesi konu hakkındaki fikir verici örneklerdir (Ayverdi, 2004: 11). Çünkü şehir, insanoğlunun geçtiği ve bulunduğu noktaları veren, onun her anlamda seviyesinin aksettiği yerleşim birimidir. İnsanoğlunun hayatını kolaylaştırmak ve güzelleştirmek yolunda attığı mühim adımlardan birisi de şehirdir. Şehirdeki iş bölümü ve bunun getirdiği bir uzmanlaşma, zamanla taşrada olmayan bir gelir seviyesi ve zevk farklılığı yaratır. Şehirde, o şehre dışardan gelenlerin beraberlerinde getirdikleri ayrı kültürel zevkin zamanla süzülmesi görülmekte ve bunların hepsinden bir şeyler alan ama bu mahalli zevklerden çok öte bir kültür oluşmaktadır. İşte Rumeli ve İstanbul, Müslüman-Türklerin şehirleşme ve şehir inşa kabiliyetlerinin en net biçimde görüldüğü yerlerdir. Mâhir mimarlar elinde camii, tekkesi, medresesi, han ve hamamları, köprüleri vs.si ile değişik

çaplarda birer kültür ve medeniyet merkezi hâlini alan Balkan şehirleri, bir anlamda Konya'yı, Bursa'yı ve nihayet İstanbul'u takip etmişlerdir. Hayatında ve dolayısıyla edebiyatında daima “vahdet”ten yana olan, dikkatlerini vahdete yönelten Sâmîha Ayverdi için birbirinden kilometrelerce uzak bu şehirleri yapan ise aynı irade, zevk ve imandır. Bu yüzden İstanbul Boğazı'nın Anadolu ve Rumeli sahillerindeki köylerini asırlar içerisinde tek tek gezdiği ve okuyucusuna gezdirdiği *Boğaziçi'nde Tarih* ve bir İstanbul güzellemesi olan İstanbul *Geceleri'*nde Ayverdi hangi medeniyetin izlerini sürdürüyse, Filibe, Üsküp, Selânik, Belgrad gibi Osmanlı zevkini asırlarca aksettirmiş olan Balkan şehirlerini söz konusu ederken de aynı izleri takip etmiştir. Bir kitabına ismini de veren *Ah Tuna Vah Tuna* başlıklı yazısında Ayverdi'deki İstanbul-Rumeli bağlamındaki bu vahdet endişesi şöyle karışımıza çıkar:

“Boğaziçi'nin kısıklar, koltuklar, girinti ve çıkıntılar arasında âvâre akıp giden sularından, eğilip bir avuç su alacak olsak, bunun ne kadarının Tuna'dan kaçıp Karadeniz'i aşarak Boğaziçi'nin vuslatına erişmiş olduğu, acaba kaç kişinin mâlûmudur?”

Adına Osmanlı dediğimiz aslan yapılı cihangir, Rumeli'nin ana damarlarından olan Tuna ile tam beş asır evvel kıyılmış nikâhı ile haşır-neşir olarak yaşadı. Amma bu tarihî nikâh arasına karaçalı gibi girenler 'Tuna artık benimdir. Bundan sonra da yalnız benim için akacak. Orada benim gemilerim, benim kalyonlarım boy gösterecek.' demişse de, birbirlerine aşka kenetli Tuna ile Türk, bu müdahaleye rağmen o âşikâne muhabbeti hiç değilse, kaçamak da olsa devam ettirmeyi başarmıştır (Ayverdi, 2004: 11).”⁴

⁴ Benzer bir yorum, dikkat çekici bir şekilde Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Huzur*'unda da kendisini göstermektedir. Boğaziçi'nde yetişen ve İstanbul'u bütün zenginliğiyle kuşanan Nuran'ın dayısı Tevfik Bey üzerinden geliştirilmiş bir yorumdur bu:

“Tevfik Bey'in sofrası zevki bir tarih felsefesine kadar uzanırdı.

-Şu barbunyayı burada bu akşam beraberce yiyebilmemiz için kaderin asırlarca çalışmasını düşün. Evvela Yahya Kemal'in dediği gibi Don ve Volga, Tuna suları Karadeniz'e akacak. Dedelerimiz kalkıp Orta Asya'dan gelecek, İstanbul'a yerleşecekler (Tanpınar, 2004:

İstanbul, özellikle Tanzimat'tan sonraki Türk edebiyatında sosyo-kültürel bir perspektifle ele alınmış, yüzlerce eserle işlenmiş büyük bir medeniyet şehridir. Zira İstanbul, herhangi bir toplum veya insanın bir şehirden beklediği ne varsa bunların hepsini sunabilecek zenginlikte bir şehir olarak şair ve yazarlara çok büyük malzemeler sunar. Öyle ki Türk edebiyatının çok büyük bir tarafı kolaylıkla "İstanbul edebiyatı" olarak adlandırılabilir. Bir taraftan tabiat harikaları, bir taraftan arka arkaya gelen nesillerin ortaya koydukları mimarî şaheserler, yazarlara büyük ve yüce ilhamlar vermişlerdir. İstanbul hakkındaki bütün diğer mısra ve cümleleri bir yana Yahya Kemal'in, İstanbul için söylediği "*Lâkin efsunlu güzellikleri sensin yaratan*" mısraı böylesi bir algılama tarzı ve seviyesinin ürünüdür. Edebiyat ve edebiyatçı, üzerinde konuşabileceği, zenginliğini, güzelliğini, çekiciliğini tartışabileceği konular ister. İnsan muhayyilesine değişik ilhamlar bahşetmeyen, yazara insan realitesi ve toplum üzerinde konuşma, tartışma, sorgulama kapısı aralamayan şehir de edebîleşemez, bu yüzden de ebediyete intikal edemez. Dolayısıyla bu, karşılıklı bir ilişkidir. İstanbul, şair ve yazara ilham vermiş, şair ve yazarlar da İstanbul'u bir kuyumcu titizliğiyle işleyerek, anlatarak şehrin zihinlerdeki imajının gelişmesini sağlamışlardır. Sâmiha Ayverdi de İstanbul'u, İstanbul zevk ve estetiğini, zarafetini, kültürünü ve terbiyesini nihayet İstanbul Türkçesini kendisine esas mesele yapmış yazarlardandır. Yahya Kemal, Ahmet Rasim, Abdülhak Şinasi ve Ahmet Hamdi Tanpınar gibi, eserlerinin hemen hepsinde asıl mekân olarak İstanbul'u seçen Ayverdi, yüksek bir hassasiyetle daima İstanbul'u düşünmüş ve anlatmıştır.

Yahya Kemal, kendisi gibi bir İstanbul sevdalısı olan dostu Nihad Sami'ye, Karaçi'den yazdığı bir mektupta: "*Vatanı ve milliyetimizi sevmekten fazla bir meziyetiniz var: Sevmeği biliyorsunuz, bilerek sevmek dersini veriyorsunuz. Bu son yirmi senede her gün biraz daha bilerek sevmeğe*

alıştığımızdan beri iş ne kadar değişti. Ah bu vâdide ne kadar geç kalmışız (Beyatlı, 1990: 109).” ifadelerini kullanır. Sâmiha Ayverdi de İstanbul’u bilerek, tadarak, gerçek mânâsında idrak ederek sevenlerdendir. Ayverdi, Bizans tarihini, genel mânâda Hristiyanî geleneği ve mensubu olmaktan şeref duyduğu Türk-İslâm tarihini çok iyi bilen, tahlil eden bir yazardır. Kaldı ki İstanbul’un Türk ve dünya tarihi içerisindeki vazgeçilmez ve gözden kaçırılmaz önemini anlamak için bu tarihleri bilmek asgarî bir zarurettir.

Sâmiha Ayverdi, İstanbul’un Türk medeniyeti içerisindeki yerini anlamak için, ondan evvel fethedilen ve artık O’nun fethini zorunlu kılan başka bir fethi, daha doğru bir ifadeyle fütuhât sürecini, Rumeli fetihlerini tahlil etmenin zarurî olduğunu göstermiştir. Yahya Kemal gibi Sâmiha Ayverdi de İstanbul’un fethini bir “vahdet” meselesi olarak görür:

“İkinci Sultan Mehmed, Konstantiniyye’yi ele geçirmekle evvelâ müjdeli emîr olmak ve Osmanlı Asya’sı ile Osmanlı Avrupa’sını birbirine bağlayıp devletin tabii sınırlarını, coğrafi ve siyasî vahdetini sağlamak istiyordu (Ayverdi, 1999: 22).”

Osmanlı Devleti’nin daha ilk yıllarından itibaren Rumeli’yle İstanbul, birbirini tamamlayan, birbirinin devamı, iki önemli iklim hâlini almıştır. Rumeli topraklarının fethi, İstanbul’un fethine takaddüm eder. Öyle ki Anadolu’nun Türkleşmesi ve Rumeli fetihleri sayesinde zaten Bizans Devleti de İstanbul’dan ibaret kalmıştır. Yine Yahya Kemal’in dikkati ve tabiriyle “İstanbul Fethinin En Esaslı Eseri”, “vatan yekpâreliği”dir (Beyatlı, 1999: 65).

Fethettiği bir kısa zamanda imar ve âbâd eden⁵ onu kısa zamanda bir vatan olarak benimseyen Türklük, Rumeli’yi en az Anadolu kadar, İstanbul kadar vatan kabul etmiş, diğer imparatorlukların aksine, oradan çekilmek zorunda kaldığında kanının ve terinin son damlasına kadar savaşmıştır.

⁵ Bu noktada Fatih Sultan Mehmed’in de “*Hüner bir şehir bünyâd etmektir / Reâyâ kalbin âbâd etmektir*” şeklindeki beyti hatırlanmalıdır.

Bu bağlamda Sâmiha Ayverdi, Türklüğün zafer ve fütühat asırlarını anlattığı eserlerinde nasıl Rumeli'yi edebî bir coşkuyla, lirizme anlatmışsa, 19. asırda yaşanan Rumeli facialarını, ıstıraplarını da *Mesih Paşa İmamı* romanında olduğu gibi o derece bir kederle kaleme alır. Konumuzla alâkalı olarak diyebiliriz ki Rumeli ve İstanbul, yazarın bu eserinde, acı bir şekilde koyun koyunadır. Zira kendi topraklarında, yani geldikleri coğrafyalarda çok şerefli, asil hayatlar sürmüş olan, fakat Slav vahşeti yüzünden kendisini İstanbul'da bulan Rumeli muhacirleri, en acı şartlarda Mesihpaşa Camii avlusunda yaşamaya başlarlar.

“İstanbul... Zavallı şehir, artık ne tarafından tutulsa, yediği dayaklardan sonra bir köşeye atılmış hasta bir vücut gibi zaten kendi dertleri, acıları, elemeleriyle inim inim inlemekte idi. Amma yine de bu hasta, bir başka dertlinin feryadını dinleyecek, acısına merhem sürecektedir kadar güngörmüş, saygı ve edep yolunda pabuç eskitmişti. Eğer harbin ve zulmün kovaladığı bu insanlara merhamet etmeyen, el uzatmayan bir İstanbullu varsa, muhakkak ki o, bu şehrin kesilip atılmaya hak kazanmış bir uzvu idi (Ayverdi, 2000:153).”

Sonuç

Türk millî irfanının son asırda yetiştirdiği en mühim aydınlarından birisi olan Sâmiha Ayverdi'nin bütün eserlerinde bir “terkip ve vahdet nazariyesi” söz konusudur. Ayverdi'nin eserlerinde, sohbetlerindeki temel espri kâinat içerisindeki insanı, onun mânâsını ve vazifesini idrak endişesidir.

İnsan, düz bir bakışla kâinatta yalnızdır. Fakat psikolojik olduğu kadar sosyolojik bir vakıa olan ve bir cemiyet içerisinde anlamını / gayesini bulan insan, bir milletin ama aynı zamanda büyük bir “küll” olan beşeriyet ailesinin bir üyesidir. Ayverdi, en derin problemleri ve cepheleriyle insanı, hem tek başına hem de içerisinde bulunduğu bir halitanın üyesi olarak ele almış, anlamış ve anlamlandırmıştır. Bir anlam ve

cevher hazinesi olan insan cüz'ünü, bütün mânâların kaynağı ve esası olan ilâhî "küll" içerisinde görmüş ve göstermiştir. Ayverdi'nin İstanbul'la Rumeli'yi terkip etmekteki, beraber ele almadaki tavrı, O'nun bu "bütünü görebilme" ve "parça"yı bütün içerisinde takdir ve tahlil etme gayretinin bir devamı ve sonucudur. Bu mânâda Türklüğün menşe'i ve mebde'i olan Orta Asya da, Anadolu da, İstanbul da ve nihayet celâdeti, coşkusu, neş'esi veya hüznü ile Müslüman-Türk'ün ufkunu besleyecek, hafızasını tazeleyecek olan Rumeli de Türklük küll'ünün her bir ayrı değer taşıyan ama aynı özü besleyen cüz'leridir.

Kaynaklar

- Ayverdi, Sâmiha.(2004). *Ah Tuna Vah Tuna*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Ayverdi, Sâmiha.(2000). *Mesihpaşa İmamı*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Ayverdi, Sâmiha.(1999). *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Beyatlı, Yahya Kemal.(2005). *Aziz İstanbul*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti - Yapı Kredi Yayınları.
- Beyatlı, Yahya Kemal.(1990). *Mektuplar-Makaleler*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Erol, Safiye.(2004). *Ciğerdelen*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Okay, Orhan.(2014). *Kâğıt Medeniyeti*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Özakupınar, Yılmaz.(1997). *Kültür ve Medeniyet Anlayışları ve Bir Medeniyet Teorisi*, Ankara: Ötüken Yayınları.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi.(2004). *Huzur*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Yalap, Hakan.(2016). "Türkçeden Sırçaya Geçen Kelime ve Eklerle Bu Unsurların Sırlara Türkçe Öğretimindeki Katkısı", *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, nr. XXXIX, Bahar - 2016, s. 239-259.